

DOI 10.32342/2522-4115-2018-0-15-63-68

УДК 37.015.3

І.М. ФЕДНОВА,
*магістрант кафедри педагогіки та психології,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ ЯК ЕЛЕМЕНТА АДАПТАЦІЇ

Статтю присвячено розгляду психологічних особливостей і проблем спілкування студентів у період адаптації під час навчання у вищій школі іншої країни. Охарактеризовано етапи адаптації студентів-іноземців та еволюцію комунікативних відносин між студентами. Надано рекомендації ВНЗ для ефективного процесу адаптації іноземних студентів та полегшення спілкування в новому соціумі.

Ключові слова: психологічні особливості спілкування, комунікаційні процеси, студент-іноземець, адаптація до навчання у вищій школі, етапи процесу крос-культурної адаптації.

Постановка проблеми. До перших соціальних потреб, що розвиваються у людини, належить потреба в спілкуванні. Вона служить провідним фактором психічного розвитку людини (за Л.С. Виготським, М.І. Лісіною) протягом усього її життя від дитинства до похилого віку [1, с. 18].

Вагомими соціально-психологічними особливостями соціалізації у ВНЗ є характеристики міжособистісного спілкування в студентській групі, де студент для інших членів групи постає як об'єкт спілкування, викликаючи до себе ставлення як до суб'єкта.

Важливу роль у комунікативній діяльності студентської групи відіграє установка студента на оточення, його оцінювання: одні передусім бачать позитивне, добре в людині; інші – лише негативне, недоліки; треті (їх більшість) – і позитивне, і негативне.

Необхідно зазначити, що для іноземного студента початок навчання в українському вищому навчальному закладі пов'язаний із низкою проблем, оскільки студент має не лише навчитись доцільно організовувати свою навчальну діяльність в умовах вишу, але й пройти складний процес пристосування та адаптації у новому соціально-культурному середовищі, вивчити мову місцевого населення, отримати навички міжкультурного спілкування [2, с. 18].

Тож тут постає завдання дослідження і контролю особливостей спілкування студентів іноземців, аби забезпечити їм комфортне перебування в Україні, скоротити період адаптації, полегшити конфліктні ситуації і, як наслідок, стати висококваліфікованим спеціалістом, впевненим у своїх можливостях, з позитивними враженнями про навчання в нашій державі.

Зарубіжні та вітчизняні психологи (О. Леонтьєв, І. Павлов, С. Рубінштейн, Г. Сельє, І. Семенов та ін.) присвятили свої роботи проблемам адаптації студентів-іноземців до україномовного (російськомовного) середовища, її особливостям. Ця тема цікавить і соціологів: М. Вебера, М. Вітковську, О. Дудченко, Р. Мертон, П. Сорокіну та ін. Дослідження висвітлюють етапи і критерії соціокультурної адаптації, стадії входження до крос-культурного середовища, чинники, що сприяють успішному адаптуванню та спілкуванню студентів-іноземців до іншомовного культурного простору їх, але плин часу, зміна поглядів, індивідуальність кожної особистості залишають безліч питань у цьому напрямі.

Формулювання мети. Мета статті полягає в дослідженні особливостей спілкування студентів-іноземців, їх адаптації в іншомовному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Спілкування історично склалося в процесі спільної діяльності. Спочатку воно відігравало допоміжну роль: супроводжувало і обслуговувало певні дії. З розвитком суспільства, ускладненням діяльності воно набуло відносної самостійності і стало виконувати специфічну функцію передавання наступним поколінням форм культури і суспільного досвіду. В онтогенезі спілкування також поступово стає особливою діяльністю.

Спілкування – багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, який передбачає обмін інформацією, певну тактику і стратегію взаємодії, сприймання і розуміння суб'єктами спілкування один одного [3, с.126].

Важливою і визначною для будь-яких процесів є фізична адаптація. Але зупинимо свою увагу на соціальній адаптації. Від того наскільки позитивно складуться стосунки зарубіжного студента з людьми, що оточують його, соціумом у цілому, наскільки гармонійними і комфортними будуть ці відносини, багато в чому залежить як благополуччя самої людини, так і процеси розвитку дійсності, що оточує його.

Термін «адаптація» (від лат. *Adapto* – пристосування) виник у біології для позначення процесу пристосування будови і функцій організму до умов навколишнього середовища. Адаптація є передумовою активної діяльності в процесі успішного функціонування індивіда в тій або іншій соціальній ролі. Під адаптаційною здатністю розуміють здатність людини пристосовуватися до різних вимог (соціальних і фізичних) середовища без відчуття внутрішнього дискомфорту [4].

Починаючи навчання в іноземному вузі, студент потрапляє до незвичного і незнайомого для нього мовного, соціального і національного середовища, до якого потрібно адаптуватися. Що ж стосується труднощів процесу пристосування іноземних студентів до особливостей навчання в українських університетах, то це проблема не лише студента-іноземця. Це питання потребує всебічних психолого-педагогічних досліджень. Адже іноземці, що прибувають на навчання до України, мають пристосуватися не лише до умов навчання в університеті, до специфіки проживання в гуртожитку, а й до життя в чужій країні з нерідним мовним середовищем. Дуже часто такі умови стають для них екстремальними, а процес спілкування дуже ускладнюється [5].

Відсутність належного комунікативного рівня закордонних студентів гальмує процеси навчання, сприйняття, осмислення наукової і побутової інформації. Науковці, досліджуючи цю проблему, розглядають соціальну адаптацію в трьох аспектах:

- як процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища;
- як вид взаємодії людини або соціальної групи з соціальним середовищем;
- як результат гармонізації відносин суб'єкта і соціального середовища.

Т. Довгодько, спираючись на багаторічні спостереження за студентами-іноземцями, інтерв'ю, співбесіди, проведені опитування (також і педагогів) засвідчує, що саме низький рівень володіння українською (або російською) мовою є головним чинником недостатньої (порівняно з українськими студентами) спроможності до подальшого навчання у ВНЗ [5].

Спробуємо відтворити процес адаптації студента-іноземця, прослідкувавши психологічні особливості спілкування.

1. Потрапивши до іншої країни (у цьому випадку до України), іноземні студенти мають оволодіти робочою (українською) мовою, але зробити це швидко не завжди можливо. Виникає ряд проблем: ускладнюється спілкування з викладачем, одногрупниками, оточуючими людьми в побуті та інше. Тож, ознайомлюючись перший час в новій країні з традиціями, їжею, культурою, мистецтвом, пристосовуючись до нового соціального середовища студент обмежений у спілкуванні.

Як правило, складається так, що іноземці більше спілкуються «зі своїми» (хто говорить їх мовою чи англійською), наче оминаючи проблему спілкування. На першому етапі адаптації це додає людині невпевненості та замкнутості.

Якщо у цьому виші не ведеться робота щодо допомоги в адаптації, то студенти-іноземці намагаються товаришувати зі старшокурсниками зі своєї країни, які вже набули певного досвіду.

2. Пройшовши перший курс навчання, здобувши навички організації власного навчального процесу, побуту, особливостей спілкування з викладачем, студентами, оточуючими людьми; оволодівши основами робочої мови – іноземні студенти намагаються більш активно спілкуватися з місцевими. І в цей момент для багатьох народів, відмінних від українського (чи інших іноземців) не лише за мовою, а й за життєвим укладом, сімейними традиціями, культурою, виникають конфліктні ситуації.

Основа таких конфліктів – східна і західна культура, особливості сприйняття самого процесу освіти, викладача, просто співрозмовника, особи іншої статі, старшої за віком, посадою тощо. Наскільки безболісно мине цей етап, залежить від міжкультурної чутливості.

Міжкультурна чутливість ученими визначається як здатність особи формувати позитивне ставлення до вивчення та визнання культурних відмінностей задля стимулювання адекватної поведінки в умовах міжкультурного спілкування.

Міжкультурна компетентність передбачає здатність особи поводитись ефективно і доцільно у міжкультурному середовищі, досягати комунікативних цілей та за допомогою вербальних і невербальних засобів організувати діяльність у міжкультурному середовищі. Усі сторони, задіяні в міжкультурному спілкуванні, повинні спрямовувати свої зусилля на підвищення власної міжкультурної чутливості та компетентності через пізнання більш глибоких складових культури та через формування навичок міжкультурного спілкування [2].

Проблема адаптації і особливостей спілкування студентів-іноземців – це не лише проблема тих, хто прибув з-за кордону. Нарівні з іноземцями українські студенти мають бути обізнані з особливостями та культурою інших народів, ставитися до них з повагою і розумінням.

Американський психолог Г. Тріандіс називає п'ять етапів процесу крос-культурної адаптації (рис.1). Для першого етапу – «медового місяця» – характерне позитивне ставлення (і позитивний настрій) іноземних студентів до нового культурного середовища. Мігранти з цікавістю вивчають (досліджують) нову країну, оточення, відбувається встановлення крос-культурних відносин із носіями мови. Такій позитив пояснюється очікуванням нового і цікавого, до речі, як у мігрантів, так і у місцевого населення щодо гостей. ВНЗ також ретельно готуються до приїзду студентів-іноземців, ведеться підготовка щодо забезпечення належного прийому та надання гостям країни певних привілеїв. Але гостинний прийом досить швидко може змінитися буденними справами, а студенти-іноземці відчують, що вони все ж таки не вдома.

Етапи крос-культурної адаптації (за Г. Тріандісом):

- 1) «медовий місяць»;
- 2) психологічні труднощі;
- 3) критична стадія;
- 4) фаза пристосування;
- 5) повна адаптація.

Таким чином, на другому етапі виникають психологічні труднощі – відмінний від домашнього життєвий уклад, кліматичні умови, відмінності у зовнішності, моделях поведінки, мовні непорозуміння. Конфлікти між представниками різних культур призводять до пригніченого стану студентів-іноземців, втрати віри в себе, можливості знайти спільну мову з місцевими мешканцями та пристосуватися до умов нового соціального середовища.

Якщо не буде жодного позитивного втручання в процес адаптації, то може настати найгостріший момент на «критичній» стадії – прояви серйозних захворювань, психічні розлади, депресивні стани. Цей етап дуже важливий для того, аби студенти-іноземці віднашли мотивацію. Для подальшого вивчення мови, успішного навчання вкрай необхідна допомога викладачів, кураторів, тьютерів, аби покращити ситуацію. У цей період іноземцям необхідно відчути, що навколишній світ їх розуміє і підтримує, подолати власні комплекси. Якщо внаслідок зазначеного зникає депресивний настрій, з'являються відчуття впевненості та віра в свої сили, то можна говорити про четвертий етап – фазу пристосування.

Досягнувши цього етапу студенти краще сприймають і вдосконалюють знання з мови і культури країни перебування, відходить відчуття відчуженості від суспільства, адекватно сприймається дійсність та виокремлюються засоби для досягнення мети.

На останньому етапі «повної адаптації» поведінка мігрантів стабілізується і починає відповідати вимогам конкретних ситуацій. Загальний стан також нормалізується і характеризується стабільністю [6].

Актуальність цього питання наразі підвищує щорічне зростання кількості іноземних студентів в українському освітньому просторі. Якщо ще 6–7 років тому кількість країн, звідки наші ВНЗ приймають студентів, становила 137, то сьогодні це вже 147 країн. За останній рік зростає і кількість ВНЗ, що приймають іноземних студентів більш ніж на 20% (2015/2016 н.р. – 185 ВНЗ, 2016/2017 н.р. – 228 ВНЗ.)

Потрапляючи в соціальне середовище, іноземний громадянин зіштовхується із сукупністю соціальних умов, обставин, ситуацій, що впливають на його поведінку. У численних психолого-педагогічних дослідженнях поведінки студентів-іноземців означене середовище науковці розглядають на макрорівні (нова країна, місто, умови проживання) та мікрорівні (мікросередовище, що обмежене специфікою навчального процесу та місцем проживання).

Для полегшення етапів адаптації ВНЗ впровадили підготовчий факультет для студентів-іноземців. Він є своєрідною спільнотою (соціумом) із власною інтегрованою структурою й особливими соціально-педагогічними параметрами. На думку Н. Булгакової, початкова соціалізація на такому факультеті «здійснюється завдяки психологічним механізмам, що мають індивідуальний характер і залежать від регіональних особливостей представників тієї чи іншої країни. В кожного студента починається соціальна адаптація (активне пристосування індивіда до зміни середовища) і ресоціалізація (засвоєння особистістю нових знань, цінностей, ролей, навичок в умовах нової соціокультурної ситуації)» [5].

Т. Довгодько наводить результати досліджень, які свідчать що найбільшу допомогу й підтримку в пристосуванні до нових умов життя й навчання в перший рік іноземним студентам надають їхні співвітчизники (65%), викладачі-куратори підготовчого факультету (56%) і співробітники деканату (50%).

Досягнення успішної адаптації іноземних студентів до освітнього середовища потребує організації міжособистісної взаємодії та взаєморозуміння між викладачами і студентами; студентами-новачками і старшокурсниками; студентами у групі, на факультеті, що є представниками різних країн і культур. У процесі адаптації важко переоцінити роль викладачів-кураторів, вже досвідчених співвітчизників, які допомагають їм знаходити і обробляти необхідну інформацію, засвоювати нові соціальні ролі, налагоджувати контакти і спілкування з оточенням тощо [5].

Психологічні особливості спілкування студентів-іноземців полягають у тому, що розумове освоєння іншої культури неможливе без вивчення мови й урахування мовних особливостей цієї культури. Вивчення мови країни перебування відкриває іншу систему світосприйняття, дозволяє порівнювати спосіб життя, мислення, діяльності і спілкування людей іншої культури, збагачуючи особистість новими знаннями і досвідом спілкування, взаємодії з новим соціокультурним середовищем [6].

На допомогу щодо набуття і вдосконалення теоретичних і практичних знань мови студентам-іноземцям мають приходити спеціально розроблені програми комунікативної адаптації. Переважно студенти-іноземці вчать разом з українськими юнаками і дівчатами, і такі програми будуть корисні для обох сторін. В адаптаційні програми можуть входити заходи: екскурсії до історичного, краєзнавчого музеїв «Історико-культурна спадщина українського народу»; лекції «Правила поведінки в університеті» та «Навчально-пізнавальна діяльність університету», святкування «Посвяти у студенти», «Дня студента» та ін. Активізація процесів спілкування (комунікації) іноземних студентів з українськими сприятимуть: проведеньня круглих столів, тренінгів, бесід, коучів, воркшопів, участь у діяльності студентських гуртків, студентському самоврядуванні.

Міжкультурне спілкування всіх учасників адаптаційного процесу надає можливість комунікативній взаємодії між індивідами, що є носіями різних культур та мають власний мовний код, конвенції поведінки, ціннісні настанови, звичаї, традиції. Воно є провідним засобом, що дозволяє забезпечити полікультурний характер адаптаційної роботи, ефективну взаємодію іноземних студентів і оточення, сприяти запобіганню міжособистим, міжнаціональним конфліктам з іншими студентами та емоційному комфорту іноземних студентів [6].

Висновок. Приїжджаючи до України (як і до більшості інших держав) іноземні студенти стикаються з проблемою спілкування – проблемою комунікативного характеру передумовою якої є мовні розбіжності. Далі виникають труднощі соціального та психологічного характеру. На подолання цих перешкод (а не на вивчення матеріалу) витрачаються час і сили в процесі адаптування іноземного студента до соціокультурного середовища країни перебування. Отже, одним із найважливіших завдань вищої школи є створення сприятливих умов для досягнення студентом-іноземцем всіх особливостей країни, що є необхідним чинником у подоланні мовних та психологічних перепон, а відтак і успішним освоєнням навчального процесу.

Дослідження соціально-психологічних особливостей спілкування та соціалізації студентської молоді загалом та студентів-іноземців зокрема дає можливість працівникам вишів визначити напрями керування розвитком студентської групи, створити психологічні передумови для оптимального процесу міжособистісного спілкування в ній, що є важливим для успішної навчальної діяльності й ефективного комунікативного розвитку студентів як майбутніх спеціалістів.

Організація виховного та навчального процесів у вищих навчальних закладах є одним з найважливіших напрямів у педагогічній теорії та практиці й спонукає освітян до пошуку нових шляхів якісного вдосконалення виховання студентської молоді [2]. Неможливо одноразово вирішити цю проблему, оскільки з плином часу трансформуються суспільство і його цінності, тож моніторинг зазначених питань ніколи не втрачає своєї актуальності. А в умовах активної інтеграції вітчизняного освітянського простору дослідження психологічних особливостей спілкування студентів-іноземців, як елементів адаптації стоїть особливо гостро.

Список використаних джерел

1. Сімко Р.Т. Поняття готовності до професійної діяльності на сучасному етапі розвитку психологічної науки / Р.Т. Сімко // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: Аксіома. – 2011. – Вип. 13. – С. 415–425.
2. Князева І.О. Етапи адаптації студентів-іноземців у вищому технічному навчальному закладі / І.О. Князева // Наукові записки. Сер.: Педагогічні та історичні науки. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2014. – Вип. 116. – С. 96–101.
3. Волинчук О.А. Формування психологічної готовності особистості до управлінської діяльності під час навчання у ВНЗ / О.А. Волинчук // Збірник наукових праць. – К.: Університет «Україна». – 2009. – 484 с.
4. Гольденберг Ю.М. Адаптація іноземних студентів до навчання у вузах як соціальна проблема / Ю.М. Гольденберг, Ю.М. Казаков, Є.Є. Петров // Світ медицини та біології. – 2013. – №1 (36). – С. 182–184.
5. Довгодько Т. Адаптація іноземних студентів до освітнього середовища України / Т. Довгодько // Педагогіка і психологія професійної освіти. Дидактика, методика і технології навчання. – 2013. – № 2. – С. 114–120.
6. Triandis H.C. Culture and Social Behavior / H.C. Triandis. – N. Y. Etc.: McGraw-Hil. – 1994. – 120 p.
7. Стрельцова В.Ю. Соціокомунікативна адаптація як складник адаптації іноземних студентів до навчання в Українській вищій школі // В.Ю. Стрельцова. – 2014. – Режим доступу: nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN28/26.pdf.

References

1. Simko, R.T. (2011). *Poniattia hotovnosti do profesiinoi diialnosti na suchasnomu etapi rozvytku psykholohichnoi nauku* [The concept of readiness for professional activity at the present stage of development of psychological science]. *Problemy suchasnoi psykholohii* [Problems of modern psychology]. Kamianets-Podilskyi, Akxioma Publ., issue 13, pp. 415–425 (In Ukrainian).
2. Knjazeva, I.O. (2014). *Etapy adaptatsii studentiv-inozemtsiv u vyshchemu tekhnichnomu zakladi* [Stages of adaptation of foreign students in a higher technical educational institution]. *Naukovi zapyski. Pedahohichni ta istorychni nauky* [Scientific notes. Pedagogical and historical sciences]. Kyiv, NPU im. M. Drahomanova, issue 116, pp. 96–101 (In Ukrainian).

3. Volynchuk, O.A. (2009). *Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti do upravlinskoj diialnosti pid chas navchannia u VNZ* [Formation of psychological readiness of personality to management activity while studying at higher educational establishments]. *Zbirnyk naukovykh prats* [Collection of scientific works]. Kyiv, Universytet «Ukraina» Publ., 484 p. (In Ukrainian).

4. Holdenberh, Yu.M., Kazkov, Yu.M. & Petrov, E.E. (2013). *Adaptatsiia inozemnykh studentiv do navchannia u vuzakh yak sotsialna problema* [Adaptation of foreign students to study at higher educational institutions as social problems]. *Svit medytsyny ta biolohii* [World of Medicine and Biology], no. 1 (36), pp. 182–184 (In Ukrainian).

5. Dovhodko, T.A. (2013). *Adaptatsiia inozemnykh studentiv do osvithnoho seredovyschcha Ukrainy* [Adaptation of foreign students to the educational environment of Ukraine]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinnoi osvity. Dydaktyka, metodyka i tekhnolohii navchannia* [Pedagogy and psychology of professional education. Didactics, methodology and teaching technology], no. 2, pp. 114–120 (In Ukrainian).

6. Triandis, H.C. (1994). *Culture and Social Behavior*. N.Y. Etc.: McGraw-Hill, 120 p.

7. Streltsova, V.Yu. (2014). *Sotsiokommunikatyvna adaptatsiia yak skladnyk adaptatsii inozemnykh studentiv do navchannia v ukrainskii vyshchii shkoli* [Socio-communicative adaptation as a component of the adaptation of foreign students to study at the Ukrainian Higher School]. Access mode: nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN28/26.pdf (In Ukrainian).

Статья посвящена рассмотрению психологических особенностей и проблем общения студентов в период адаптации во время обучения в высшей школе другой страны. Охарактеризованы этапы адаптации студентов-иностранцев и эволюция коммуникационных отношений между студентами. Приведены рекомендации высшим учебным заведениям по достижению эффективности процесса адаптации иностранных студентов и облегчения общения в новом социуме.

Ключевые слова: психологические особенности общения, коммуникационные процессы, студент-иностранец, адаптация к обучению в высшей школе, этапы процесса кросс-культурной адаптации.

The article is devoted to the consideration of some psychological peculiarities and problems of foreign students' communication and socialization during the period of their adaptation when they are studying at a higher school abroad. The stages of foreign students' adaptation as well as the evolution of communicative relations between them are described. Some recommendations as to the effective process of foreign students' adaptation and facilitating communication in the new society are given.

Key words: psychological peculiarities of communication, communication processes, foreign student, adaptation to learning at higher educational institutions, stages of the cross-cultural adaptation process.

Одержано 3.01.2018.